

O'SMIRLIK DAVRIDA XULQ-ATVORINING SHAKLLANISHIDA ZAMONAVIY RAQAMLI AXBOROT VOSITALARINING O'RNI

ADPI Filologiya fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabasi

O'ktamjonova Iymonaxon

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'smirlik davrida xulq-atvor shakllanishiga zamonaviy raqamli axborot vositalarining ta'siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalarning o'smirlar dunyoqarashi, ijtimoiylashuvi va qadriyatlar tizimiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, raqamli muhitning ijobiy va salbiy jihatlari, ularning psixologik va pedagogik oqibatlarini ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosida o'smirlarning sog'lom xulq-atvorini shakllantirishda raqamli vositalardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: o'smirlik davri, xulq-atvor, raqamli axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, internet, psixologik ta'sir, ijtimoiylashuv, raqamli pedagogika

Аннотация : В данной статье рассматривается влияние современных цифровых информационных средств на формирование поведения в подростковом возрасте. Особое внимание уделяется роли интернета, социальных сетей и мобильных приложений в формировании мировоззрения, социализации и системы ценностей подростков. Также анализируются положительные и отрицательные аспекты цифровой среды, их психологические и педагогические последствия. На основе проведенного анализа предлагаются рекомендации по эффективному использованию цифровых технологий для формирования здорового поведения подростков.

Ключевые слова: подростковый возраст, поведение, цифровые информационные средства, социальные сети, интернет, психологическое влияние, социализация, цифровая педагогика

Annotation: This article examines the role of modern digital information tools in shaping adolescent behavior. Particular attention is given to the impact of the internet, social media, and mobile applications on adolescents' worldview, socialization, and value systems. The study also analyzes both positive and negative aspects of the digital environment, along with their psychological and pedagogical implications. Based on the findings, recommendations are provided for the effective use of digital tools in promoting healthy behavioral development among adolescents.

Keywords: adolescence, behavior formation, digital information tools, social media, internet, psychological impact, socialization, digital pedagogy

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda jamiyat hayotining barcha sohalarida, ayniqsa, ta'lim va tarbiya jarayonlarida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi insonlarning kundalik turmush tarzini tubdan o'zgartirib, ularning dunyoqarashi, fikrlashi va xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, o'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim, murakkab va sezgir bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda shaxsning xulq-atvori, qadriyatlarini, ijtimoiy munosabatlari va hayotga bo'lgan qarashlari shakllanadi. Shu bois, zamonaviy raqamli axborot vositalarining o'smirlar xulq-atvoriga ta'sirini o'rganish dolzarb ilmiy-pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. O'smirlik davri – bu shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan jadal rivojlanish bosqichi bo'lib, unda mustaqil fikrlash, o'z “men”ini anglash, ijtimoiy muhitga moslashish jarayonlari faol kechadi. Aynan shu davrda o'smirlar tashqi ta'sirlarga nisbatan juda sezgir bo'lib, ular ko'proq o'z tengdoshlari, ommaviy axborot vositalari hamda internet orqali olinayotgan ma'lumotlarga tayanadi. Raqamli texnologiyalar esa bugungi kunda ushbu jarayonning ajralmas qismiga aylanib, o'smirlar hayotida muhim o'rin egallamoqda. Zamonaviy raqamli axborot vositalari – bu internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar, kompyuter o'yinlari, onlayn

platformalar kabi vositalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu vositalar o‘smirlar uchun nafaqat axborot manbai, balki muloqot, o‘zini namoyon qilish, bilim olish va bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish imkonini beruvchi muhim ijtimoiy maydon hisoblanadi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘smirlar turli madaniyatlar bilan tanishadi, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallaydi, o‘z qiziqishlariga mos jamoalar topadi. Shu bilan birga, ular o‘z fikrlarini erkin ifodalash, ijodiy salohiyatini namoyish etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Biroq, raqamli muhitning ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, salbiy ta’sirlari ham mavjud. O‘smirlarning ortiqcha vaqtini internetda o‘tkazishi, virtual olamga haddan tashqari berilib ketishi, zararli axborotlarga duch kelishi ularning psixologik holatiga, xulq-atvoriga va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, kiberbulling, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar, noto‘g‘ri qadriyatlarni shakllantiruvchi materiallar o‘smirlarning ruhiy salomatligiga zarar yetkazadi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda ideal hayot obrazining targ‘ib qilinishi o‘smirlar orasida o‘ziga ishonchsizlik, depressiya va stress holatlarining kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, o‘smirlar xulq-atvorini shakllantirishda raqamli axborot vositalarining rolini chuqur o‘rganish, ularning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda salbiy ta’sirlarini kamaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning boshqa a‘zolari muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘smirlarni raqamli madaniyatga o‘rgatish, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, axborotni to‘g‘ri tanlash va undan oqilona foydalanishga yo‘naltirishlari zarur. Bugungi kunda ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Bu esa o‘quv jarayonini yanada samarali, interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘smirlarning mustaqil o‘rganish, izlanish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ammo bu jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, raqamli vositalardan maqsadga muvofiq foydalanish muhimdir.

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas’uliyatli bosqichlardan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning xulq-atvori, dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlari shakllanadi. Aynan shu davrda o‘smirlar o‘z shaxsiyatini anglash, mustaqil fikrlash va ijtimoiy muhitda o‘z o‘rnini topishga intiladi. Zamonaviy jamiyatda esa bu jarayon tobora raqamli axborot vositalari bilan chambarchas bog‘lanib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil

ilovalar va boshqa raqamli platformalar o‘smirlarning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylanib, ularning xulq-atvor shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Avvalo, raqamli axborot vositalarining o‘smirlar hayotidagi ijobiy jihatlariga e’tibor qaratish lozim. Bugungi kunda internet orqali bilim olish imkoniyatlari nihoyatda kengaygan. Turli onlayn kurslar, ta’lim platformalari va elektron kutubxonalar o‘smirlarga mustaqil ravishda bilimlarini oshirish imkonini beradi. Bu esa ularning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘smirlar turli madaniyatlar, urf-odatlar va dunyoqarashlar bilan tanishadi, bu esa ularning tafakkur doirasini kengaytiradi va bag‘rikenglik kabi ijtimoiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Raqamli vositalar o‘smirlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda ham muhim rol o‘ynaydi, chunki ular turli kontentlar yaratish, video, rasm, blog va boshqa ijodiy ishlanmalar orqali o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o‘smirlarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar orqali ular do‘stlari, tengdoshlari va hatto boshqa davlatlardagi insonlar bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ularning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi va turli ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini tutish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, raqamli muhit o‘smirlarga o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, muammolarini muhokama qilish va qo‘llab-quvvatlash topish imkonini ham beradi. Shu bilan birga, raqamli axborot vositalarining o‘smirlar xulq-atvoriga salbiy ta’sirlarini ham inkor etib bo‘lmaydi. Eng asosiy muammolardan biri – bu internetga qaramlikdir. O‘smirlarning ko‘p vaqtini smartfon, kompyuter yoki planshet oldida o‘tkazishi ularning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Uzoq vaqt davomida ekran qarshisida o‘tirish ko‘z kasalliklari, uyqu buzilishlari va jismoniy faollikning kamayishiga olib keladi. Bundan tashqari, virtual muhitga haddan tashqari berilib ketish real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarning susayishiga sabab bo‘ladi. Raqamli muhitda mavjud bo‘lgan zararli kontentlar ham o‘smirlar xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Zo‘ravonlik, agressiya, noqonuniy xatti-harakatlar yoki noto‘g‘ri qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi materiallar o‘smirlar ongiga salbiy ta’sir o‘tkazib, ularning xulqida tajovuzkorlik yoki befarqlik kabi salbiy sifatlarning paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Ayniqsa, hali hayotiy tajribasi yetarli bo‘lmagan o‘smirlar bunday axborotlarni tanqidiy tahlil qila olmasligi sababli, ularni haqiqat sifatida qabul qilish xavfi mavjud. Kiberbulling – ya’ni internet orqali haqorat qilish, tahqirlash yoki bosim o‘tkazish ham zamonaviy muammolardan biridir. Bu holat o‘smirlarning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchni pasaytirishi va hatto og‘ir psixologik muammolarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda boshqalarning “ideal” hayotini kuzatish o‘smirlar orasida o‘zini boshqalar bilan solishtirish, o‘zidan norozilik hissining paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Yana bir muhim jihat – bu raqamli muhitda noto‘g‘ri axborotlarning keng tarqalishidir. Soxta yangiliklar, yolg‘on ma’lumotlar yoki manipulyativ kontentlar o‘smirlarning dunyoqarashiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, o‘smirlarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish, axborotni tahlil qilish va ishonchli manbalarni ajratib olish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. O‘smirlar xulq-atvorini shakllantirishda raqamli vositalardan samarali foydalanish uchun, avvalo, raqamli madaniyatni rivojlantirish zarur. Raqamli madaniyat – bu internet va boshqa axborot texnologiyalaridan ongli, maqsadli va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. O‘smirlarni bu borada tarbiyalashda ota-onalar va o‘qituvchilarning roli beqiyosdir. Ular o‘smirlarga internetdan foydalanish qoidalarini tushuntirishi, vaqtni to‘g‘ri taqsimlashni o‘rgatishi va zararli kontentlardan himoyalanih yo‘llarini ko‘rsatishi lozim. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Interaktiv darslar, multimedia vositalari va onlayn ta’lim platformalari o‘quv jarayonini samaraliroq qiladi. Bu esa o‘smirlarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar raqamli vositalardan foydalanishda o‘smirlarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib, ularning faoliyatini nazorat qilib borishlari zarur. Shuningdek, o‘smirlarning bo‘sh vaqtini to‘g‘ri tashkil etish ham muhimdir. Agar o‘smirlar o‘z vaqtini faqat raqamli vositalar bilan o‘tkazsa, bu ularning jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, sport, san’at, kitob o‘qish va boshqa foydali mashg‘ulotlarga jalb etish orqali ularning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash lozim.

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli axborot vositalari o'smirlik davrida xulq-atvor shakllanishiga kuchli va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalar o'smirlar hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular nafaqat axborot olish manbai, balki ijtimoiylashuv, muloqot va o'zini namoyon qilish vositasi sifatida ham xizmat qilmoqda. Shu bois, raqamli muhitning o'smirlar shaxsiy rivojlanishidagi o'rnini tobora ortib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning ijobiy jihatlari, avvalo, o'smirlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishi, ularning dunyoqarashini boyitishi va ijodiy hamda intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, ular orqali o'smirlar global axborot makoniga kirib borib, turli madaniyatlar va ijtimoiy tajribalar bilan tanishish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa ularning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi va zamonaviy jamiyat talablariga moslashishiga yordam beradi. Biroq, raqamli axborot vositalarining salbiy ta'sirlari ham e'tibordan chetda qolmasligi zarur. Internetga qaramlik, zararli kontentlarning mavjudligi, kiberbulling va noto'g'ri axborotlar o'smirlarning ruhiy holatiga, xulq-atvoriga va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari hali to'liq shakllanmagan o'smirlar bunday ta'sirlarga nisbatan ko'proq himoyasiz bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, o'smirlar xulq-atvorini shakllantirishda raqamli axborot vositalaridan oqilona va maqsadli foydalanishni yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning boshqa vakillari o'smirlarga to'g'ri yo'naltirish berishi, ularda raqamli madaniyatni shakllantirishi, axborotni tanqidiy tahlil qilish va undan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishi zarur. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy raqamli axborot vositalari o'smirlar xulq-atvorining shakllanishida muhim omil hisoblanadi va ularning ta'siri ikki tomonlama xarakterga ega. Mazkur vositalardan ongli, nazorat ostida va pedagogik jihatdan to'g'ri foydalanish orqali o'smirlarning sog'lom, ma'naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga erishish mumkin. Shu sababli, ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurullo o‘g‘li, A. A. (2023). Sharq mutafakkirlarining asarlarida psixodiagnostikaga doir qarashlari. Тараққиёт, 13. 2023.
2. Vaxabova O‘.T (2024). Globalashuv sharoitida axborot muhitining yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirining psixologik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (12(145)),46-51.
3. O‘gilxon T, V. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (11 (132)), 15-22.Leontyev A.N. *Faoliyat, ong va shaxs.* – Moskva: Politizdat, 1975.
4. Luriya A.R. *Oliy psixik funksiyalar va ularning miya asoslari.* – Moskva: MGU, 1973.
- 5.Nemov R.S. *Psixologiya (1–3 jildlar).* – Moskva: Vlados, 2003.
- 6.Passer M.W., Smith R.E. *Psychology: The Science of Mind and Behavior.* – New York: McGraw-Hill, 2015.
- 7.Rubinshteyn S.L. *Umumiy psixologiya asoslari.* – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
- 8.Sternberg R.J. *Cognitive Psychology.* – Belmont: Wadsworth, 2011.